

BUYUK SHOIR VA MUTAFFAKKIR

Suyunova Marjona

Jizzax Davlat pedagogika universiteti 1 kur talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqola buyuk mutaffakir, olim, shoir, jamoat arbobi, davlat siyosatchisi, buyuk asarlar shohi, millatimizning yuragidan, qalbidan, xotirasidan hech qahon ochmaydigan, shoir, yozuvchi, bobokalonimiz, navoiyning hayoti va hech qachon so'nmas shariyati va ijodi haqida yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Badiuzzamon "Lison-ut-tayir", "Majolis-un-nafois", "Mantiq-ut-tayir" "Munshoot", G'aribiylar, muxovara, "Malik-ul-kalom"*

Alisher tug'ilgan xonadon Temuriylar saroyiga azaldan yaqin va yurtda muayyan nufuzga ega edi. Bo'lg'usi shoirning otasi G'iyosiddin Muhammad o'g'lining tarbiyasiga jiddiy e'tibor qaratdi. Alisherning she'riyatdagi ilk ustozlari Mir Sayyid Qobuliy va Muhammad Ali G'aribiylar (tog'alari)dir. Navoiy "Majolis un-nafois" asarida Qobuliy haqida: *"Yaxshi tab'i bor erdi, turkchada mayli ko'proq erdi..."* — desa, G'aribiy haqida: *"Xush muxovara (xushshuhbat) va xushxulq va dardmand yigit erdi. Ko'proq sozlarni yaxshi chalar erdi. Uni va usuli xo'b erdi. Musiqiy ilmidin ham xabardor erdi..."* — deydi.

1447-yilda Shohruh vafot etgach, Temuriy shahzodalar o'rtasida toj-u taxt dardi xuruj qilib, yurtda taloto'p boshlandi. G'iyosiddin Muhammad xonadoni ham ko'plar qatori vatanni tark etdi. Yosh Alisher uchun taqdir sinovlari boshlandi. Shohruhning nabirasi Abulqosim Bobur 1452-yilda Hirot taxtiga o'tirgach, Alisherning otasini Sabzavorga hokim etib tayinladi. Lekin oradan ko'p o'tmay, G'iyosiddin Kichkina dunyodan ko'z yumdi. Bu paytda Alisher endigina 12 yoshga qadam qo'ygan edi. Abulqosim Bobur Alisher va uning maktabdosh do'sti Husaynni o'z tarbiyasiga oldi, 1456-yili esa o'zi bilan Mashhadga olib ketdi. Keyinchalik Husayn Boyqaro sipohiylik yo'lini tanladi, Alisher esa zamonaning *"malik ul-kalom"*i Mavlono Lutfiy tahsini va hayratiga sazovor bo'lgan iste'dod egasi bo'lib yetishdi. *"Faqirning nazmlari Xurosonda shuhrat tutib erdi"*, — deb yozadi Navoiy 1455–1458-yillar haqida.

Taqdir Alisher Navoiyni zamonaning ulug' va sharaflı kishilariga yaqin qildi, ustoz-murabbiylik etuvchi zotlar bilan oshno etdi. 1466–1468-yillari Alisherning umri, asosan, Samarqandda kechdi. Sulton Husayn Boyqaro Hirotni egallaganda, Alisher Navoiy 28 yoshli mukammal bilimlar sohibi, yurtga taniqli shoir va tajribali davlat arbobi darajasiga yetishgan edi.

Alisher Navoiy 1469-1472-yillarda muhrdor, 1472-1476-yillarda vazir bo'lib ishlaydi. 1487-1488-yillarda [Astrobodga](#) hokimlik qildi. Husayn Boyqaro uni o'ziga g'oyat yaqin tutar, har bir narsada u bilan maslahatlashar va buni nihoyatda qadrlar edi. To'g'ri, Bayqaro va Navoiy o'rtasiga uchinchi kishi aralashgan, sovuqchilik

"INTEGRATION, EVOLUTION, MODERNIZATION: WAYS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION"

tushgan paytlar ham bo'ldi. Lekin o'z davrining ikki atoqli arbobi hamkorligi juda ko'p sinovlardan muvaffaqiyat bilan o'tib, avlodlarga o'rnak bo'ldi. Husayn Bayqaro saltanatining daslabki yillarida juda notinch kechdi. Xondamirning yozishicha, u taxtga chiqqan yilning o'zida Abusaid Mirzoning o'g'li Yodgor Muhammad taxt da'vosi bilan qo'zg'aldi. Husayn Bayqaro unga qarshi qo'shin tortadi va g'alaba qozonadi.

1470-yilning bahorida Yodgor Mirzo Astrobodda yana bosh ko'taradi. Husayn Bayqaro Navoiyni yoniga olib, qo'shin bilan yana yo'lga tushadi. Xuddi shu payt Hirotda qo'zg'olon bo'lganligi xabari keladi. Husayn Bayqaro Navoiyni unga katta vakolatlar berib poytaxtga qaytaradi. Navoiy shaharda adolatni tiklab, xalqni tinchlantiradi. Shunday to'qnashuvlarning birida Yodgor Mirzoning qo'li baland kelib, poytaxtdagi ayrim kishilar unga qo'shiladilar. Mojarolarni tinchlantirish maqsadida uylangani Abusaidning qizi Robiya Sul-tonbegim eriga hiyonat qilib, u safariga ketganida poytaxtda inisi Yodgor Mirzo nomiga xutba o'qitadi. Yurt bir muddat Yodgor Mirzo qo'lga o'tadi. Bu hol Husayn Bayqaroga qattiq ta'sir etadi. Tushkunlikka tushadi. Navoiy shunday paytda uning yonida turadi, tassali beradi. O'sha 1470-yilning o'zida payt poylab, Navoiyning maslahati bilan Murg'ob daryosi bo'ylaridan juda qisqa muddatda Hirotda yetib keladi va Bog'i Zog'onda maishatdan charchab uxlab yotgan Yodgor Mirzoni qo'lga oladi. Shundan keyingina Xurosonda ma'lum muddat tinchlik, osoyishtalik qaror topadi. Alisher ijod kishisi edi. U tabiatan buyruqvozlikdan va hukmfarmonlikdan yiroq, tafakkur hamda taxayyulga moyil, g'oyat nozikta'b bir kishi edi. Mansab-lavozimlar har qancha yuksak bo'lmasin uning uchun zil-zambil yuk bo'lib, Husayn Boyqaroga bo'lgan ixlos va muhabbatigina uni iste'fo berishdan saqlab turar edi. Shunga qaramasdan, u sadoqat bilan xizmat qildi. Donishmadnligi, tadbirkorligi bilan ko'plab g'alayonu qon to'kishlarni oldini oldi, urushlarni yarashga aylantirdi.

Uning bu fazilati, ayniqsa, *1472-1476-yillardagi* vazirlik faoliyatida yaqqol namoyon bo'ldi. Husayn Bayqaro hokimiyat ishlarida Navoiyning aql va sadoqatida tayanib ish ko'rdi. Uni, qarshiligiga qaramasdan, yuqori martabalarga tayinladi, *1472-yilda* esa „amir“(vazir)likka qo'ydi. Buyuk shoir „amiri kabir“(ulug' amir), „amirul muqarrab“(podshoga eng yaqin amir) unvonlariga musharraf bo'ldi. Uning vazirlik yillari Hirotda obodonlik avj olgan, madaniyat gullab, yashnagan davr bo'ldi. Ulug' amir o'zi bosh bo'lib, suvsiz yerlarga suv chiqardi, eski ariqlarni tozallatirdi, yangi kanallar qazdirdi. Eski binolarni ta'mir qildirib, yangilarini qurdirdi. Qanchadan qancha madrasalar, xonahoqlar soldirdi.

490-yillarning boshidagi og'ir yo'qotishlar, ayniqsa, 40 yillik qadrdoni Pahlavon Muhammad bilan ustoz Jomiydan judo bo'lish Navoiyga qattiq ta'sir etdi. Buning ustiga saroyda Xadichbegim Nizomulmulk bilan mulk va mansab ishtiyorida yangi-yangi fitnalar to'qiydi. Shu fitnalar natijalaridan biri pok qalbli barcha kishilarni larzaga solib, mamlakatni halokat yoqasiga keltirib qo'yadi. Bu-Mo'min Mirzoning o'z bobosi farmoni bilan qatl qilinishi edi. *1489-yilda* Navoiy

"INTEGRATION, EVOLUTION, MODERNIZATION: WAYS OF DEVELOPMENT OF SCIENCE AND EDUCATION"

Hirotda qaytgach o'rniga Astrobod hokimi qilib [Badiuzzamon](#) tayinlagan edi. Bu orada Balxda Darveshali qo'zg'oloni boshlanadi. Husayn Bayqaro Navoiyni olib, [Balxga](#) jo'naydi. Darveshali bilan sulh tuziladi, lekin Hisorda Abusaidning o'g'li Sulton Mahmud Husayn Bayqaroga qarshi kurash boshlaydi. Shoh Navoiyni Balxda qoldirib, o'g'li Badiuzzamonni olib Hirotda o'tlanadi. U bilan ham murosaga kelishib, orqaga qaytadi va Balxni Badiuzzamon tasaruffiga beradi. Badiuzzamon o'g'li — 13 yoshli Mo'min Mirzoni Astrobodda qoldirib Balxga keladi. Xadichbegim Nizomulmulk bilan birgalikda Astrobodga Muzaffar Mirzoni hokim qilib tayinlashga erishadilar. Husayn Bayqaro va Badiuzzamon o'rtasidagi munosabat yomonlashadi. Badiuzzamon Mo'min Mirzoga Muzaffar Mirzoni shaharga kiritmaslikka buyuruq beradi. Shoh tezda Navoiyni Balxga yuboradi. Navoiy ota va o'g'il orasiga tushib, ularni yarashtiradi. Biroq huddi shu paytda Husayn Bayqaroning Badiuzzamonni qo'lga tushirish va qamoqqa olish haqidagi Balxga, shahar qutloviga yo'llagan yashirin farmoni ma'lum bo'lib qoladi. Yarash yana urushga aylanadi.

Navoiy voqeani bunday izga kirib ketganidan qattiq iztirob chekadi va umidsiz orqaga qaytadi. Ota-o'g'il urushida Badiuzzamon yengiladi. Mo'min Mirzoni Muzaffar Mirzo asir oladi. *1499-yilda* Marvda Husayn Bayqaroning yana bir o'g'li Abulmuhsin otasiga qarshi bosh ko'taradi. Shoh o'z qo'shini bilan Marvga o'tlanadi. Bu paytlarda Navoiy hajga boorish orzusida edi. Mirxondning xabar berishicha, Abulmuhsin otasi bilan sulh tuzish uchun Alisherning podshoh nomidan vakil bo'lib kelishini shart qilib qo'yadi. Navoiyga tez chopar yuboriladi. Chopar shoirga yetib, shohning maktubini topshiradi. Unda shoirning hajni keyinga qoldirib, texda Marvga yetib kelishi iltimos qilingan edi. Alisher Mashhad ulug'lari va hamrohlari bilan maslahatlashadi. Ular mamlakatning tinchiligi uchun Alisherning hajga borishidan kechishini so'raydilar. Alisher belgilangan joyga yetib boradi, ota-o'g'illarni yarashtirib, Hirotda qaytadi.

1498-yilda Alisher Navoiy „[Majolis un-nafois](#)“ni qayta ko'zdan kechirib, to'ldirdi. Shoirlar adadni 459 taga yetkazdi. Shu yili yoshligidan qalbida muhirlanib kelgan „[Mantiq ut-tayr](#)“ ga javob yozadi. „Lison ut-tayr“ Navoiy ijodini yakunlovchi asarlardan biridir. Buyuk shoir *1498-1499-yillarda* xatlarini to'plab, „Munshaot“ tuzdi. Unda 88 ta xat jamlangan bo'lib, ularning aksariyati shoirning shoh va shahzodalarga yo'llangan. Shoirning *1500-yilning oxirlarida* yozib tugatgan „[Mahbub ul-qulub](#)“ asari uning eng so'nggi asari bo'lib qoldi. Navoiy *1501-yilning 3-yanvarida* vafot etadi. Butun xalq — shohda gadogacha, olimdan cho'pongacha, shoirdan dehqongacha ulug' farzandining o'limiga qayg'u va iztirob bilan motam tutadi.

Navoiy ijodi nafaqat O'zbekistonda, balki Yevropa, okeanorti mamlakatlarida ham yuksak qiziqish bilan o'rganiladi. Shu sabab, adabiyotshunoslik fanidan mustaqil „Navoiyshunoslik“ fani vujudga keldi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Navoiy ijodi u yashab o'tgan davridayoq mukammal o'rganila boshlagan va hamon

o'rganilmoqda. Uning ijodi va hayotiga bag'ishlab butun dunyoda minglab ilmiy ishlar, maqolalar, traktatlar, asarlar, filmlar, spektakllar, badiiy asarlar yaratilgan. Jumladan, o'zbek adabiyotida yozuvchi Oybekning "Navoiy" romani, (bu roman bilan Oybek o'zbek adabiyotida tarixiy shaxslar haqida badiiy asar yaratish an'anasiga asos soladi) Mirkarim Osimning turkum hikoyalari mashhur. Yevropada Navoiy asarlariga qiziqish katta. Bu borada ko'plab sharqshunos olimlarning ishlari misol bo'la oladi. Chunki, uning asarlari shunchaki badiiy xayolot mahsuli bo'lib qolmasdan, sharq xalqlari tarixi va falsafasini o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, Navoiy dahosi tufayli insoniyat tarixida dunyoning turli joylarida yashayotgan turkiy xalqlar yakqalam qilindi, millat ma'naviy merosi umumjahon xazinasidan mustahkam o'rin oldi. Mustaqil O'zbekistonda Navoiyni anglash davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Respublikadagi eng yirik viloyatlardan biri va uning markazi, O'zbekiston Davlat mukofoti, O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi Til va adabiyot instituti, opera va balet akademik teatri, O'zbekiston Davlat kutubxonasi, Samarqand Davlat universiteti va boshqa yuzlab madaniy-ma'rifiy muassasalar, jamoa xo'jaliklari ulug' shoir nomi bilan ataladi. Alisher Navoiy o'zbek tili asoschisi va davlat arbobi buyuk mutafakkir olim sifatida barcha turk elatlar yodida asrlar davomida saqlanajak!

ADABIYOTLAR:

1. <https://medium.com/@blog>
2. <https://oz.sputniknews.uz>
3. 8-sinf darslik / S.olimov, S.Ahmedov, R.Qochqorov. – Toshkent:nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019. – 352b. 107-108b.

